СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ПЕРЕКОНАНЬ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

КРАВЧЕНКО Віктор Віталійович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, Академії праці, соціальних відносин і туризму

ORCID 0000-0002-7553-6286

ЖУРАВЕЛЬ Ярослав Володимирович - доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, Академії праці, соціальних відносин і туризму

ORCID 0000-0001-8508-5530

ХОВПУН Олексій Сергійович - доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

ORCID 0000-0002-5753-966X

DOI 10.32782/NP.2021.2.28

У статті здійснюється конституційно-правовий аналіз свободи вираження переконань та поглядів в мережі Інтернет.

З'ясовується, що за рахунок збільшення поширення Інтернет ресурсів, зростають можливості для вираження власних поглядів та переконань, саме завдяки використанню Інтернет кейсів, программ, мереж тощо. У зв'язку із чим, примножуються і виклики обмеження свободи щодо вираження таких поглядів та думок.

Визначається, що практика застосування державами Світу, передбаченого деклараціями права, виглядає таким чином, що кожна з держав намагається на конституційному рівні забезпечувати можливість для своїх громадян і не тільки, мати змогу вільно реалізовувати право на вираження поглядів та переконань, в тому числі і за допомогою Інтернет ресурсів. Проте, незважаючи на законодавче закріплення, все одно трапляються випадки порушення свободи вираження поглядів, у зв'язку з недосконалим конституційно-правовим регулюванням саме у мережі Інтернет.

Робляться висновки, що право на свободу вираження переконань та поглядів в мережі Інтернет гарантується на рівні Конституції України, міжнародних актів та документів, прийнятих такими авторитетними організаціями, як ООН та Рада Європи. Дане питання знайшло висвітлення і в численних рішеннях Європейського суду з прав людини. У зв'язку із чим, необхідно і користувачам мережі Інтернет як складовій громадянського суспільства, і органам державної влади використовувати надані Конституцією України можливості невід'ємних та невідчужуваних таких фундаментальних конституційних прав та свобод людини і громадянина, як свобода слова, свобода вираження поглядів та свобода інформації.

Аргументується необхідність правового регулювання у сфері здійснення свободи слова в Інтернеті. Виникає необхідність розробки і прийняття національного законодавства, який би регулював діяльність електронних засобів масової інформації, упорядковував би відносини у сфері розміщення інформації в українському сегменті мережі Інтернет і залишав би можливості для саморегулювання даної системи. Необхідність прийняття даного закону викликана часом, так як поступово Інтернет стає одним із провідних засобів масової інформації.

Ключові слова: свобода думки, свобода поглядів, Інтернет, конституційні права та свободи, Європейський суд з прав людини, інформація

Актуальність

Станом на сьогоднішній день, Інтернет відіграє все більш вагому роль в житті кожної людини, у зв'язку із чим набуває все більшого розповсюдження. З використанням Всесвітньої глобальної мережі, кожен з нас має змогу переглядати телевізійні та радіопередачі, відвідувати сайти друкованих ЗМІ, дивитись фільми, читати книжки та отримувати іншу різноманітну інформацію. Адже, саме новітні технології змінили підхід до можливостей отримання інформації та й в загальному - до її доступності.

Також, за рахунок збільшення поширення Інтернет ресурсів, зростають можливості для вираження власних поглядів та думок, саме завдяки використанню Інтернет кейсів, программ, мереж тощо. У зв'язку із чим, примножуються і виклики свободи щодо вираження таких поглядів та думок. Так, захист свободи вираження поглядів та думок став важливим завданням міжнародних та неурядових організацій. Наразі існує величезна кількість декларацій та рекомендацій, в основу яких покладено універсальне право людини на свободу вираження поглядів та думок, закріплене, зокрема, у статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини, а також у статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та в Загальній декларації прав людини.

Практика застосування державами Світу, передбаченого деклараціями права, виглядає таким чином, що кожна з держав намагається на конституційному рівні забезпечувати можливість для своїх громадян і не тільки, мати змогу вільно реалізовувати право на вираження поглядів та думок, в тому числі і за допомогою Інтернет ресурсів. Проте, незважаючи на законодавче закріплення, все одно трапляються випадки порушення саме в мережі Інтернет, у зв'язку з недосконалим конституційно-правовим регулюванням саме у мережі Інтернет. У зв'язку із чим і виникає, актуальність цього дослідження.

Список останніх досліджень та публікацій за окресленою проблематикою вказує на зацікавленість наукової спільноти щодо подальшого вдосконалення конституційного права на свободу вираження думок та поглядів саме в мережі Інтернет. Зокрема, такі питання піднімаються у працях: В. В. Середюк, Ю.Г. Барабаш, О. В. Нестеренко, А. Ю. Олійник, П. М. Рабінович, В. В. Речицький, В. О. Серьогін, О. В. Скрипнюк, В. В. Середюк, С. В. Шевчук, М. Я. Швець, В. С. Цимбалюк та інших.

Метою дослідження виступає комплексний конституційно-правовий аналіз забезпечення свободи вираження поглядів та думок в мережі Інтернет.

Результати

Для початку варто зазначити, що свобода вираження переконань та поглядів іноді ще вживається в розумінні свободи слова, свободи вираження думок тощо. Не вдаючись до детального аналізу таких правових категорій, адже це не є предметом цього дослідження саме в площині окресленої проблематики, то варто зауважити, що такі категорії мають одну правову природу і можуть вживатися в одному розумінні "свобода вираження своїх думок". Що можливо аргументувати звернувшись до міжнародних документів та пактів.

Зокрема, Загальною декларацією прав людини визначено, що кожна людина має право на свободу переконань і вільне їх виявлення (ст. 19). Це право охоплює свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими способами і засобами незалежно від державних кордонів (Загальна декларація прав людини, 1948).

Ще один міжнародний нормативно-правовий акт, що має зобов'язальну силу для держав, що його ратифікували – Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. у ст. 10 закріплює: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» (Конвенція, 1950).

І третій акт, що певним чином має вплив на українське законодавство в частині свободи вираження поглядів та думком це Міжнародний пакт про громадянські і політичні

права, що у ст. 19 визначає, «1.Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. 2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. 3. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: a) для поважання прав і репутації інших осіб; b) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення» (Міжнародний пкт, 1966).

Наведені вище нормативні акти говорять в цілому про важливість державного забезпечення свободи вираження думок. Проте що стосується Інтернет мережі, можливо лише припускати на те, що посилання в Загальній декларації прав людини у ст. 19 на «будь-які засоби» захищає свободу вираження поглядів в мережі Інтернет.

У свою чергу, свобода думки і слова, свобода інформації гарантує створення в суспільстві клімату ідеологічного плюралізму й конкуренції інформаційних джерел. Важливою гарантією свободи слова є заборона цензури (ст. 15 Конституції України; ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 24 Закону України «Про інформацію», ст. 5 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»); законодавче закріплення таких принципів інформаційних відносин, як: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя (ст. 2 Закону України «Про інформацію»); неможливість притягнення до відповідальності за вислов- лення оціночних суджень; оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості (ст. 30 Закону України «Про інформацію»); державне гарантування вільного і відкритого обговорення суспільно важливих проблем із застосуванням телебачення і радіомовлення (ст.4 Закону України «Про телебачення і радіомовлення») та ін.

Що конституційного забезпечення передбаченого безпосередньо законодавством України, то варто зазначити, що у ч. 2 ст. 34 Конституції України передбачено право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Водночас, відповідно до ч. 3 ст. 34 Конституції України, здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя (Конституція України, 1996).

Таким чином, Конституція України містить у ст. 34 норму, в якій закріплені на вищому рівні свободи думки, слова, вираження поглядів та свободи інформації. При цьому, якщо під свободою вираження поглядів можна розуміти свободу будь-яким чином, як вербально, так і невербально, як усно, так і письмово (в тому числі електронними засобами) отримувати та оприлюднювати будь-чиї позиції, переконання, то під свободою інформації розуміється свобода пошуку, обробки, поширення знань та переконань інших людей.

Свободу слова та можливість вільного вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань проголошено у Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. (ст. 2). Ці свободи означають право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом, коли обмеження цього права необхідне в інтересах національ-

ної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

У ст. 9 Закону України «Про інформацію» закріплено, що «всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України» (Закон України «Про інформацію»,).

Сердюк В.В. зазуважує, що конституційні приписи з питань свободи слова, думки та вираження поглядів, розвиваються і конкретизуються в понад 110 нормативно-правових документах – законах України, указах Президента, постановах Кабінету Міністрів [4, с. 197]. Наявна законодавча база створює реальні можливості кожній людині в українському суспільстві безперешкодно дотримуватися власних поглядів, вільно виражати і поширювати свої думки, ідеї та інформацію в будь-якому посторі та за будь-яких інструментів (засобів) (Середюк В.В., 2008).

Важливим аспектом у напрямку забезпечення свободи вираження поглядів та думок стала резолюція №1877 ухвалена 5 липня 2012 року Радою ООН з прав людини «Про сприяння, захист та здійснення прав людини в Інтернеті». Запропонована Швецією резолюція була широко підтримана міжнародною спільнотою – понад 70 країнами-членами РПЛ та іншими країнами з усіх регіональних груп. Резолюція постановила: «права, які людина має офлайн, мають однаковою мірою бути захищені онлайн, зокрема, свобода слова, яка застосовується незалежно від кордонів та щодо будь-яких обраних особою ЗМІ, відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права». Це свідчить про відведення свободі слова (Резолюція 1877).

Свобода вираження поглядів набула великого значення в контексті потенціалу Інтернету як інтерактивного та глобального засобу спілкування. У той самий час зобов'язання, які держави взяли на себе щодо захисту прав людини, набули нових вимірів. Хоча ніхто не передбачав при підготовці Конвенції чи інших документів із захисту прав людини, проте формулювання Загальної декларації «за допомогою будь-яких засобів інформації» робить право динамічним: правом, яке не прив'язане до певних технологій, що існували на момент підготовки чи прийняття Декларації. Не має значення, що це формулювання не було введене до ЄКПЛ, оскільки через відсутність посилання на конкретний засіб масової інформації випливає, що жодна форма ЗМІ не може зостатися поза увагою. Отже, це положення застосовується до будь-якого ЗМІ. Суд регулярно посилається на своє тлумачення статті 10 «у світлі сучасних умов».

Нестеренко О. зазначає, що іноді національний законодавець створює спеціальні інституції, покликані контролювати певний вид законодавчо встановлених обмежень свободи висловлювань. В Україні яскравим прикладом такого органу є Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі. Більшість правозахисних організацій, такі як Фундація регіональних ініціатив та Українська Гельсінська Спілка, правозахисники Є. Захаров, В. Речицький, О. Нестеренко вважають: «сам факт існування Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі продовжує залишатися серйозною загрозою для свободи висловлювання в Україні» (Нестеренко О., 2012).

Варто зазначити, що окремих нормативно-правових актів, якими безпосередньо встановлювався захист держави щодо свободи вираження поглядів та думок в мережі Ін-

тернет, в Україні станом на 2021 рік не має. Поодинокі статті, що містяться у вказаних вище нормативних документів лише передбачають можливість поширення сформованих думок та уявлень за допомогою будь-яких засобів, у тому числі кейсами Інтернет-ресурсів.

Проте, необхідно зауважити, що Рекомендація CM / Rec (2016) Комітету Міністрів держав-членів щодо Інтернет-свободи містить норму, Держава реалізує політику і вживає заходів для заохочення всіх суб'єктів приватного сектора щодо дотримання прав людини в Інтернеті в межах своєї діяльності, зокрема, шляхом створення ефективних механізмів подачі скарг, а також засобів правового захисту осіб, чиї права людини і основні свободи в Інтернеті можуть негативно позначитися (Рекомендація CM / Rec (2016).

Таким чином, варто відмітити, що незважаючи на те, що Конституцією України передбачено свободу вираження думок та поглядів, в тому числі в мережі Інтернет, це не повинно зачіпати інтереси інших осіб.

Висновки та пропозиції

На підставі вищевикладеного стає зрозумілим, що Інтернет не змінив фундаментально природу свободи вираження поглядів чи меж її захисту. Свобода вираження поглядів є невід'ємним каталізатором для здійснення низки інших прав людини. Втім, оскільки Інтернет посилює порушення прав людини та збільшує їхню потенційну шкоду, законодавство та практика обмежень повинні розвиватися відповідно.

Таким чином, право на свободу вираження думок та поглядів в мережі Інтернет гарантується на рівні Конституції України, міжнародних актів та документів, прийнятих такими авторитетними організаціями, як ООН та Рада Європи. Дане питання знайшло висвітлення і в численних рішеннях Європейського суду з прав людини. У зв'язку із чим, необхідно і користувачам мережі Інтернет як складовій громадянського суспільства, і органам державної влади використовувати надані Конституцією України можливості невід'ємних та невідчужуваних таких фундаментальних конституційних прав та свобод людини і громадянина, як свобода слова, свобода вираження поглядів та свобода інформації.

В Україні з'являється необхідність правового регулювання у сфері здійснення свободи слова в Інтернеті. Виникає необхідність розробки і прийняття національного законодавства, який би регулював діяльність електронних засобів масової інформації, упорядковував би відносини у сфері розміщення інформації в українському сегменті мережі Інтернет і залишав би можливості для саморегулювання даної системи. Необхідність прийняття даного закону викликана часом, так як поступово Інтернет стає одним із провідних засобів масової інформації.

Література

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 10.12.1948 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р. № 995_004. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. від 16.12.1966 р. № 995_043. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text

Середюк В. В. Конституційно-правове регулювання свободи масової інформації в Україні. Проблеми законності. Харків, 2008. Вип. 98. С. 195–199.

Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

Захист свободи слова та інформації в Інтернет та онлайн ЗМІ: Резолюція Парламентської Асамблеї ООН № 1877 (2012) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1466_rez_1877.htm

Нестеренко О. Свобода вираження поглядів: щорічні доповіді про права люди-

ни. Права людини в Україні 2012. Доповіді правозахисних організацій. URL: http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362645183.

Recommendation CM/Rec(2016) of the Committee of Ministers to member States on Internet freedom. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016806415fa

REFERENCES

Universal Declaration of Human Rights, adopted by the UN General Assembly on December 10, 1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254k//96-VR. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 № 995_004. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

International Covenant on Civil and Political Rights. from 16.12.1966 № 995_043. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

On printed mass media (press) in Ukraine: Law of Ukraine of November 16, 1992 № 2782-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text

Seredyuk V.V. Constitutional and legal regulation of freedom of mass information in Ukraine. Problems of legality. Kharkiv, 2008. Issue. 98. S. 195–199.

About information: Law of Ukraine of October 2, 1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

Protecting Freedom of Speech and Information on the Internet and Online Media: UN Parliamentary Assembly Resolution 1877 (2012) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1466_rez_1877.htm

Nesterenko O. Freedom of expression: annual reports on human rights. Human rights in Ukraine 2012. Reports of human rights organizations. URL: http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362645183.

Recommendation CM / Rec (2016) of the Committee of Ministers to member States on Internet freedom. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016806415**fa**

FREEDOM OF EXPRESSION OF VIEWS AND BELIEFS ON THE INTERNET: CONSTITUTIONAL AND LEGAL ANALYSIS

The article provides a constitutional and legal analysis of freedom of expression and belief on the Internet.

It turns out that by increasing the spread of Internet resources, opportunities to express their views and beliefs increase, precisely through the use of Internet cases, programs, networks and more. As a result, the challenges of restricting the freedom to express such views and opinions are multiplying.

It is determined that the practice of application by the states of the World provided by the declarations of law is such that each of the states tries at the constitutional level to provide an opportunity for its citizens and not only to be able to freely exercise the right to express views and beliefs, including Internet resources. However, despite the legislative enshrinement, there are still cases of violation of freedom of expression, due to imperfect constitutional and legal regulation on the Internet.

It is concluded that the right to freedom of expression and opinion on the Internet is guaranteed at the level of the Constitution of Ukraine, international acts and documents adopted by such authoritative organizations as the UN and the Council of Europe. This issue has been covered in numerous decisions of the European Court of Human Rights. In this regard, it is necessary for Internet users as a component of civil society and public authorities to use the opportunities provided by the Constitution of Ukraine inalienable and inalienable such fundamental constitutional rights and freedoms of man and citizen as freedom of speech, freedom of expression and freedom information.

The necessity of legal regulation in the field of freedom of speech on the Internet is argued. There is a need to develop and adopt national legislation that would regulate the activities of electronic media, would regulate relations in the field of information placement in the Ukrainian segment of the Internet and would leave room for self-regulation of this system. The need to adopt this law is caused by time, as the Internet is gradually becoming one of the leading media.

Key words: freedom of thought, freedom of opinion, Internet, constitutional rights and freedoms, European Court of Human Rights, information